

SOTSIOLOGIK TADQIQOTLARDA ANKETA USULI, UNING TUZILISHI VA QO‘LLANISH TARTIBI

Nilufar Yuldashovna Ibragimova

Qoraqalpog‘iston Respublikasi xalq ta‘limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi dotsenti

Barno Sharapat qizi Atamurodova

Qoraqalpog‘ davlat universiteti talabasi

guli.ibragimova.1975@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada sotsiologik tadqiqotlar olib borishning usullaridan biri bo‘lgan anketa usulining ta‘rifi, anketa savollarining tuzilishi, javoblarning joylashtirish tartibi, anketa usulining afzalligi va kamchiliklari, o‘tkazish tartiblari haqida batafsil ma‘lumot keltiriladi.

Kalit so‘zlar: Tadqiqot; respondent; anketa tuzish; anketa bo‘limlari, kirish qismi, asosiy qism, yakuniy qism, savollar taribi, javovlar shartlari: ochiq, yopiq va yarim ochiq javoblar; asosiy va yordamchi (kontakt, "filtrlar", nazorat) savollar; bevosita va bilvosita savollar; anketaning tuzilishi; savollarni shakllantirish qoidalari, auditoriyani belgilash, daslapki yig‘ilgan ma‘lumotlarni qayta ishlash.

ABSTRACT

This article provides a detailed description of the questionnaire method, which is one of the methods of conducting sociological research, the structure of the questionnaire questions, the order of placement of answers, the advantages and disadvantages of the questionnaire method, the procedure.

Keywords: Research; respondent; compile a questionnaire; questionnaire sections, introductory part, main part, final part, question structure, answer conditions: open, closed and semi-open answers; basic and auxiliary (contact, "filters", control) questions; direct and indirect questions; questionnaire structure; rules for formulating questions, defining the audience, processing the initially collected data.

KIRISH

Sotsiologik tadqiqotlar ijtimoiy voqelikda ijtimoiy muammolarni o‘rganish va hal qilinish uchun yechimlar topish

maqsadida o'tkaziladi. Bunda muammoning qaysi sohada qanday turi ijtimoiy xavf tug'dirishi, kelib chiqish sabablari va rivojlanish jarayonida shaxslarning munosabati o'rganilishni talab qiladi.

Sotsiologik tadqiqotlar jarayonida har xil ijtimoiy muammolar o'rganiladi. Bunday muammolarni o'rganish uchun sotsiologik usullardan foydalanish mumkin.

Sotsiologik tadqiqotlar o'zi nima?

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Sotsiologik tadqiqot - sotsiologiyada qabul qilingan nazariyalar, usullar va tartiblar asosida yangi ma'lumotlar olish va ijtimoiy hayot qonuniyatlarini aniqlashga qaratilgan ijtimoiy ob'ektlar, munosabatlar, jarayonlarini o'rganishdan iborat [1].

Sotsiologik tadqiqotning asosiy usullari: **kuzatuv, tajriba, hujjatlarni tahlil qilish, so'rov**dan iborat.

Sotsiologik tadqiqotlarning **kuzatish usuli** sotsiologik tadqiqotlarda ijtimoiy muammolarni o'ziga xos vaziyatlarda va ma'lum guruhlarda qo'llanish mumkin [1; 25].

So'rov usuli odatda anketa va interv'yu o'tkazish orqali olinadi. Bugungi maqolada so'rov usulining anketa orqali sotsiologik tadqiqotlar o'tkazish usullari bilan tanishib boramiz.

Shuningdek, sotsiologik tadqiqotlarda **anketa usuli** - ketma-ketlik, mazmun va shakl bo'yicha tartiblangan, so'rov shaklida gavdalangan so'rov hukmlarining majmuidan iborat. Savollar ochiq bo'lishi mumkin, agar respondent o'z fikrini erkin ifoda etishi kerak bo'lsa, va agar siz taklif qilingan muqobil javoblardan birini tanlashingiz kerak bo'lsa, yopiq bo'lishi mumkin [2; 285].

Amerikalik jurnalist, psixolog va statist olimi Jorj Gellap o'zining "Gazeta materiallariga o'quvchilarning qiziqishini aniqlashning ob'ektiv usuli" mavzusida ilk so'rov usulidan foydalangan. Keyinchalik, 1932-1936 yillarda u reklama agentligida ishlagan paytlarida birinchilardan bo'lib bozorni o'rganish uchun mijozlar o'rtasida anketa usulidan foydalangan [2].

Har bir aniq sotsiologik tadqiqot maxsus anketa tuzishni talab qiladi, ularning barchasi umumiy tuzilishga ega bo'ladi. Har qanday anketa uchta asosiy qismdan iborat: **kirish, asosiy qism, yakuniy qism**.

Kirish qismida tadqiqotni kim o'tkazayotganligi, uning maqsadi va vazifalari, so'rovnomani to'ldirish usuli ko'rsatilishi, uni to'ldirishning anonim xususiyati ta'kidlanadi, shuningdek, so'rovda

qatnashganlik uchun minnatdorchilik bildiriladi. Kirish qismi so‘rovnomanini to‘ldirish bo‘yicha ko‘rsatmalar bilan birga keladi.

Anketaning asosiy qismini tuzish alohida ahamiyatga ega, chunki tadqiqotning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan shunga bog‘liq bo‘ladi.

Anketaning mazmuni (so‘ralgan savollarning tabiati va turlari, ularni joylashtirish tartibi, kutilayotgan javoblarni rasmiylashtirish) o‘rganilayotgan ob'ekt haqida eng ishonchli ma'lumotlarni olish istagi bilan belgilanadi. Buning uchun anketa mazmuni shakllantiriladigan savollar tizimini yaxshi bilish kerak. Savollarni shakllantirish so‘rovnomanini tayyorlashning eng qiyin bosqichidir.

Asosiy so‘rovnomanini tuzishda, birinchi navbatda, uning o‘rganilayotgan ob'ekt haqida ma'lumot olish vositasi sifatidagi funktsional rolini, ushbu maqsadga erishish uchun eng mos keladigan savollarni, ularning turi va shaklini, ketma-ketligini hisobga olish muhimdir. Anketa savollari respondentlar uchun tushunarli bo‘lishi, grammatik va leksik jihatdan juda sodda bo‘lishi, ularning umumiy rivojlanish darajasini, madaniy xususiyatlarini va tadqiqot mavzusiga tegishli sohada xabardorlik darajasini hisobga olishi kerak. Savollar bayonotlarning yashirin shakli bo‘lmasligi, sotsiologning pozitsiyasini yuklashi va sotsiolog bilishga intilayotgan ob'ektlar va hodisalar haqida fikrni shakllantirishga yordam berishi kerak. Suhbatdagi kabi, anketadagi savollar ham ochiq, ham yopiq shakllarda tuzilishi mumkin. Shuning uchun, birinchi navbatda, qaysi turdagi savollarga - ochiq yoki yopiq - afzallik berishni hal qilish muhimdir. Bu erda imtiyoz mezonlari rasmiy intervyuda qo‘llaniladiganlarga o‘xshaydi. Yopiq savollarga javoblarni shakllantirishning asosiy talablaridan biri mantiqiy xatolarga yo‘l qo‘ymaslikdir: tushunchalar doirasining kesishishi, tahlil qilinayotgan hodisaning turli tomonlarini tavsiflovchi bir qator ta‘riflarning qoidalari va boshqalar.

Yakuniy qismda ma'lumotlarning ishonchligini tekshirish uchun respondentlar to‘g‘risidagi ma'lumotlarni o‘z ichiga oladi. Bu respondentning jinsi, yoshi, ma'lumoti, yashash joyi, ijtimoiy mavqei va kelib chiqishi, ish tajribasi va boshqalar bilan bog‘liq savollardan iborat bo‘ladi [1: 3; 28].

Anketa yordamida eng to‘liq va ob'ektiv ma'lumot olish uchun anketa savollari ma'lum talablarga javob berishi kerak:

1. Har bir savol alohida, to‘liq fikrni o‘z ichiga olishi kerak. Bir vaqtning o‘zida bir nechta fikrlarni o‘z ichiga olgan murakkab savollar to‘g‘ri javobni tanlashni qiyinlashtiradi. Noto‘g‘ri tuzilgan savollarga bir nechta misollar: “Siz hayvonlar haqidagi kitoblarni o‘qishni, hayvonlarga g‘amxo‘rlik qilishni yoqtirasizmi?”, “Ajoyib sahna ustalarining

hayoti bilan tanishishni, aktyorlar bilan uchrashishni, aktyorlarning fotosuratlarini bilan otkritkalarini yig'ishni yoqtirasizmi?"

2. Savollarni tuzishda polisemantik, kam tarqalgan, xorijiy so'zlar, yuqori darajada ixtisoslashgan atamalardan qochish kerak. Masalan: "Tanlagan kasbingiz bilan identifikatsiyangiz qay darajada?", "Fitnes bilan qaysi shaklda shug'ullanishni afzal ko'rasiz?"

3. Savollar juda uzun bo'lmasligi kerak, chunki bu ularni tushunishni qiyinlashtirishi mumkin va respondent savolning faqat esda qolgan yoki oxirgi bo'lib chiqqan qismiga javob berishni xohlashi mumkin.

4. Savolga bir yoki bir necha so'z bilan javob berish mumkin bo'lmaganda, savol o'ziga xos bo'lishi va aniq bir holatga taalluqli bo'lishi, bahsli xarakterga ega bo'lmasligi kerak. Bu respondentni rasmiy bir so'zli javob berishga yoki javob berishdan bosh tortishga yoki uzoq sharhlar berishga undaydi. Masalan: "Chet tillarini o'rganish qanday foyda keltirishi mumkin?"

5. Savollar, javob respondentga savolning o'zi tomonidan yuklanganda, ilhomlantiruvchi xususiyatga ega bo'lmasligi kerak. Masalan: "Nima uchun siz universitetga borasiz?" yoki "Nima uchun sirtqi ta'lim kunduzgi ta'limdan yomonroq?"

6. Savollarni shakllantirishda respondentlar orasida salbiy reaksiyaga sabab bo'lishi mumkin bo'lgan so'zlardan voz kechgan ma'qul, chunki savolga ko'p javob emas, balki salbiy his-tuyg'ularni keltirib chiqaradigan so'zga reaksiya olinadi.

7. Respondent o'zining javoblari uni boshqalar oldida kamsitishi mumkinligini, o'zi tanlagan javob boshqalardan yomonroq emasligini his qilmasligi kerak va u bunday lavozimga haqli. Savol o'zini himoya qilish reaksiyasini qo'zg'atmasligi kerak.

Misol: "Siz bolalarni qanday jazolaysiz?", "Siz do'stingizga (sevgan insoningiz) qanchalik tez-tez yolg'on gapirasiz?"

8. Respondentga xijolat bo'lmasdan rozi bo'lish yoki rad etish imkoniyatini berish uchun, ehtimol, odatda, tasodifan kabi savollarning matniga "saqllovchi" so'z yoki iboralarni kiritish foydalidir.

9. Savolni shakllantirishda qolipli, shablonli javoblardan qochish mumkin.

Masalan, "Sizning sevimli yozuvchingiz kim?" degan savol o'rniga, bunday hollarda tez-tez uchraydigan "Tohir Malik" javobidan qochish uchun: "Agar siz uzoq vaqtdan beri yolg'iz qolgan bo'lsangiz, yaxshisi. Kompyuter, telefon, televizor, radiodan mahrum bo'lgan odamlar va

hayvonlar va siz faqat o‘qish imkoniyatiga ega bo‘lsangiz, qaysi mualliflarning kitoblarini tanlagan bo‘lardingiz?”

10. Savollarni “peshonaga” (lob) qo‘yish noo‘rin, chunki bu imtihon, test vaziyatini yaratadi va javob berish motivatsiyasini sezilarli darajada kamaytiradi. Masalan: “Nega shunday deb o‘ylaysiz?”, “Vaziyatda nima qilish kerak ...?”.

Anketa o‘z ichiga anketani tuzish, uni tekshirish, sinovdan o‘tkazish, aniqlashtirish jarayonlarini oladi. Anketa sifatini baholash uchun tajriba-sinov ishlari olib borilishi kerak. Bunda anketaning mazmuni, savollarning matni va ketma-ketligi, javob variantlari va hokazolar tekshiriladi. Har bir tajribali sotsiolog mikroilovada (100 kishigacha) respondentning javoblarini, uning savollarning mazmuniga bo‘lgan munosabatini, ularni tushunish va idrok etishni aniqlash, so‘rovga sarflangan vaqtni majburiy belgilashi orqali interv'yu shaklida ham amalga oshirishi mumkin. Bularning barchasi asboblarning kamchiliklarini aniqlash, ularni tuzatish va anketani ommaviy ishlarga moslashtirish imkonini beradi.

Anketalarni yig‘ib bo‘lgach, ularni qayta ishlash va ma‘lumotlarni tahlil qilish boshlanadi.

Tahlildan ko‘rinib turibdiki, anketa so‘rovi usuli ijtimoiy tadqiqotlarda birlamchi ma‘lumotlarni to‘plashning eng muhim usuli hisoblanadi.

Anketaning sifati ikkita asosiy shartning bajarilish darajasi bilan belgilanadi:

1) savollarning matni tadqiqot vazifasiga mos kelishi, ya'ni o‘rganilayotgan belgi haqida ma‘lumot berishi kerak;

2) so‘zlar ma‘lumot manbai sifatida respondentning imkoniyatlariga mos kelishi kerak, ya'ni savollar respondentga, uning xotirasiga, tahliliy imkoniyatlariga, o‘zini o‘zi qadrlash haqidagi g‘oyalarga chidab bo‘lmas talablar qo‘ymasligi kerak.

Anketaning yakuniy qismida respondentlar, jinsi, yoshi, ma‘lumoti, ish tajribasi, oilaviy ahvoli, asosiy mashg‘uloti, daromad manbai va miqdori to‘g‘risidagi asosiy, maqom ma‘lumotlariga javob beradigan savollar mavjud. Bunday savollarni nomli xususiyatlarning kontinuumlarini (miqdoriy qiymatlar ketma-ketligini) intervallarga ajratgan holda yopiq shaklda shakllantirish yaxshiroqdir. Bu so‘rovnomanini to‘ldirish va uni qayta ishlashni sezilarli darajada tezlashtiradi. Yopiq maqom savollari noaniq bo‘lmagan atamalar asosida tuzilishi kerak. Shuningdek, yopiq savolda respondentning maqomini pasaytiradigan atamalardan qochish tavsiya etiladi. Misol uchun, malaka darajasi bo‘yicha farq qiluvchi ishchilar guruhlarini ro‘yxatga olishda muayyan lavozim unvonlaridan foydalanish kerak. Pasport qismi so‘rovnomaning oxirida joylashtiriladi.

XULOSA

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, har qanday ijtimoiy muammolarni o'rganish jarayonida sotsiologik tadqiqot usullarini to'g'ri tanlab bilish zarur. Natijada tadqiqotning yakunida ma'lumotlarni qayta ishlash jarayonida to'g'ri gipotezalar shakllantirish imkonini beradi. Quyidagi ilovada anketa tuzish tartibini ko'rish mumkin.

Ilova. Anketa.

Hurmatli respondent! Men Tarix fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 3-kurs talabasi Atamuratova Barnoman. Men **“Talaba yoshlarning sog'lom turmush tarzi”** mavzusida tadqiqot olib bormoqdaman, uning maqsadi talaba yoshlarning sog'lom turmush tarzini shakllantirishga munosabatini va uning tarkibiy qismlari haqida yoshlarning bilimni aniqlashdan iborat. Sizdan ushbu anketa savollariga samimiy va haqqoniy javob berishingizni so'raymiz. Iltimos, savollar va taklif qilingan javoblarni o'qing. Sizga mos keladigan bir yoki bir nechta javobni tanlaganingizdan so'ng, ularning yonidagi raqamni aylantiring yoki javobingizni bo'sh qatorga yozing.

1. Sizningcha, sog'lom turmush tarzining tarkibiy qismlari nimalardan iborat? (cheksiz javoblar)

- 1) Jismoniy faoliyat
- 2) Ratsional ovqatlanish
- 3) Rejalashtirilgan kun tartibi
- 4) Samarali mehnat faoliyati
- 5) Gigiena
- 6) Ma'naviy dam olish
- 7) Sog'lom oila muhiti
- 8) Sizning javobingiz _____

2. Qadriyatlar tizimida sog'lom imidj qanday o'rin tutadi? (kamayish tartibida raqam)

- Sog'lom turmush tarzi
- Kar'era
- Jamoat e'tirofi
- Shaxsiy rivojlanish
- Pul

3. Siz sog'lom turmush tarziga amal qilasizmi?

- 1) Ha 2) Yo'q 3) Javob berishim qiyin

4. Siz muntazam ravishda sport/o‘quv mashg‘ulotlari/raqs bilan shug‘ullanasizmi?

- 1) Ha, muntazam ravishda
- 2) Ba'zan
- 3) Kamdan-kam hollarda
- 4) Yuqoridagilarning hech biri

5. Sog‘ligingiz holati haqida nima deya olasiz?

- 1) Juda yaxshi 2) Yaxshi 3) Yomon 4) Juda yomon

6. Qanday sabablar sog‘lom turmush tarzini olib borishingizga xalaqit beradi?

Sizning javobingiz _____

7. Sizningcha, universitetimizda olib borilayotgan sport musobaqalari talabalarning sog‘lom turmush tarzini yuksaltirishga xizmat qiladimi?

- 1) Ha 2) Yo‘q 3) Javob berishim qiyin

8. Universitetimizdagi sport sektsiyalariga qatnashasizmi?

- 1) Ha 2) Yo‘q

9. Spirtli ichimliklar va gilyohvand moddalarga qanday munosabatdasiz?

- 1) Qarshiman 2) Juda yaxshi 3) Javob berishim qiyin

10. Siz ta‘maki mahsulotlarini iste‘mol qilasizmi?

- 1) Ha 2) Yo‘q

11. Spirtli ichimliklarni qanchalik iste‘mol qilasiz?

- 1) Juda ko‘p
- 2) Gohida to‘ylar va o‘tirishlarda
- 3) Kamdan-kam hollarda
- 4) Men foydalanmayman

12. Siz ratsional ovqatlanish nimadan iboratligi haqida yetarli bilimga egamisiz?

- 1) yuqori darajada bilimga egaman
- 2) o‘rtacha darajada bilimga egaman
- 3) umuman tushunchaga ega emasman

13. Jinsingiz:

- 1) ayol 2) erkak

14. Yashash joyi:

- 1) Viloyat 2) Viloyat markazi / Tuman markazi

Javob varaqasida faol qatnashganingiz uchun rahmat!

REFERENCES

1. Ф.А.Акрамова. Ижтимоий психология: ўқув қўлланмаси. – Т., 2007. – 166 б.
2. Методы социологического исследования: Учебник. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 285 с.
3. Методология и методы научного исследования : учебное пособие / Л. В. Байбородова, А. П. Чернявская. – Ярославль: РИО ЯГПУ, 2014. – 283 с.
4. Андреева Г.М. "Социальная психология" Учебник 2-е изд., доп., перераб. — М.: Изд-во МГУ, 1988—432 б.
5. Социологическая энциклопедия / под общ. ред. А. Н. Данилова. – Минск, 2003. – 240 с.
6. Метод наблюдения / Н. П. Ансимова. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 1997. – 63 с.
7. Социологические исследования: методология, программа, методы / В.А.Ядов. – Самара: Самарский ун-т, 1995. – 328 с
8. Батыгин Г.С. Лекции по методологии социологических исследований: Учебник для высш. учеб. заведений. – М.: Аспект Пресс, 1995. – 286 с.
9. Гришина Е. А. Анкета // Тезаурус социологии. Кн. 2. Методология и методы социологических исследований. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2013. - С.127.
10. Мягков А.Ю. Опросные методы сбора данных: предпочтения респондентов // Социс. 2000. № 8. С. 98 – 109.
11. Пузанова Ж.В. Метод неоконченных предложений в изучении проблемы одиночества // Вестник РУДН, серия «Социология», 2004. № 6 – 7. С. 92 – 11.
12. Рахманова Ю.В. Методы социологического исследования: учебное пособие. — СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2021. — 124 с.

